

РАЗВІЦЦЁ КАМУНІКАТЫЎНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ ВУЧНЯЎ НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ПРАЗ ВЫКАРЫСТАННЕ ЭФЕКТЫЎНЫХ МЕТАДАЎ І ПРЫЁМАЎ

(з вопыту работы Абражэвіч Таццяны Анатольеўны, настаўніцы беларускай мовы і літаратуры Дзяржаўнай установы адукацыі «Сярэдняя школа № 1 г.Ляхавічы»)

Праблема развіцця маўлення заўсёды была ў цэнтры навучання мовам. «Развіццё вуснай і пісьмовай мовы вучняў – адна з найважнейшых задач навучання беларускай мове ў школе», – увесь час дэкларуецца ў школьных праграмах. І гэта невыпадкова. Абмежаванае функцыянаванне беларускага маўлення ў грамадстве прывяло да таго, што моўнае асяроддзе дзіцяці на беларускай мове ажыццяўляецца толькі дзякуючы школьнаму навучанню. Таму фарміраванне моўных, маўленчых і камунікатыўных уменняў школьнікаў у працэсе навучання становіцца першачарговай задачай настаўнікаў беларускай мовы. Менавіта таму кожны ўрок роднай мовы павінен быць накіраваны на развіццё пазнавальнай цікавасці і актыўнасці школьнікаў, на далучэнне вучняў да культурнай спадчыны, а таксама на забеспячэнне ўмоў для развіцця моўных і маўленчых здольнасцей.

Якія метады і прыёмы будуць найбольш эфектыўна садзейнічаць развіццю камунікатыўнай кампетэнцыі вучняў на ўроках беларускай мовы, стымуляваць маўленчую дзейнасць, накіроўваць на пошук, аналіз і перадачу інфармацыі ў адпаведнасці з пастаўленай камунікатыўнай задачай? Правёўшы вывучэнне і аналіз літаратуры па гэтай тэме, я вызначыла, што трэба развіваць маўленчы, моўны, стылістычны і рытарычны аспекты камунікацыйнай кампетэнцыі і адабрала найбольш значныя, на мой погляд, метады і прыёмы. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі выцягнутае доўгі і досыць складаны працэс. Да яго я падыходжу абдуманна, будую кожны ўрок на ўзаемаразуменні, суперажыванні, супрацоўніцтве. Пры падрыхтоўцы да ўрока старанна адбіраю матэрыял – фактычны, тэарэтычны, практычны.

Для развіцця маўленчага аспекту камунікатыўнай кампетэнцыі я выкарыстоўваю наступныя метады: *імітацыйны метады, камунікатыўны метады і метады канструявання*. Імітацыйны метады – гэта навучанне маўленчай дзейнасці паводле ўзораў. Для гэтага выкарыстоўваю наступныя прыёмы: 1) вусны ці пісьмовы пераказ тэксту; 2) складанне сказаў, словазлучэнняў паводле тыпу, узору прапанаванага, паводле мадэлі, паводле схемы; 3) навучанне вымаўленню і інтанаванню паводле прыкладаў, паводле ўзораў вымаўлення настаўніка; 4) выразнае чытанне паводле прыкладу, узору артыстычнага выканання (на аснове выкарыстання гукапісу, фонахрэстаматыі); 5) розныя апавяданні і сачыненні паводле аналогіі з прачытаным. Камунікатыўны метады выцякае з функцыі мовы – быць сродкам зносін, і з функцыі маўлення – ажыццяўляць зносіны. Арсенал прыёмаў, сродкаў навучання, тыпаў заданняў і практыкаванняў вельмі вялікі. На сваіх ўроках я прымяняю наступныя прыёмы: 1) стварэнне маўленчай сітуацыі, 2)

гутаркі, 3) ролевая гульні, 4) экскурсіі, 5) паходы, 6) назіранні, 7) праца (розныя віды дзейнасці) – усё, што можа выклікаць патрэбу ў выказваннях і зносінах, напрыклад, дапамагчы сабраць матэрыял для сачынення, апавядання, мініяцюры.

ГУЛЬНЯ «АПРАНІ ЛЯЛЬКУ». *З дзяцінства ўсе мы ведаем гульню «Апрані ляльку». Уявім сабе гэту ляльку і паспрабуем апрануць яе. На картках — назвы розных відаў беларускага народнага адзення і абутку: мужчынскага і жаночага. Але між імі схаваліся словы-“самазванцы”. Вам трэба выбраць усе віды адзення. Будзьце пільныя: не апраніце вашу ляльку ў нешта недарэчнае.*

Панёва, світка, пас, саян, бурнос, **выжал**, жупан, **вапняк**, андарак, **бурдзюк**, каптур, **гэбель**, сурдут, нагавіцы, **адрына**, убрус, пасталы, магерка, **вёрстка**, кабат, боты, **абрус**, намітка, **абліваха**, фартух, **жлукта**, кашуля. (Вылучаныя — не адзенне)

Метад канструявання тэксту выцякае з дыдактычнай заканамернасці, якая заключаецца ў тым, што новыя спосабы дзейнасці вучня, яго новыя ўменні фарміруюцца на аснове ведаў. Выкарыстоўваю прыём «Крок за крокам». У адпаведнасці з гэтым прыёмам вучні ведаюць: тыпы і структуру тых тэкстаў, якія яны ствараюць; правілы іх стварэння; могуць канструяваць тэкст.

ПРЫЁМ «КРОК ЗА КРОКАМ». *Заданне: 1. Прачытайце тэкст. 2. Размясціце абзацы так, каб атрымаўся звязны тэкст. 3. Ахарактарызуйце сітуацыю маўлення, назавіце істотныя прыметы. 4. Зрабіце разбор простага сказа. 5. Растлумачце значэнні слоў – мянтуз, шчупак.*

Верасень

У высокім небе не чуваць ужо над полем звонкага спеву жаваранка. Не відаць у садах ні берасцянікі, ні чыжыкаў, ні шпакоў. Даўно ўжо няма салаўя.

Па камянях каля рэчкі не скачуць жавыя пліскі. Усе гэтыя птушкі паляцелі напоўдзень. Мы іх не ўбачым да наступнай вясны. Верасень – першы месяц восені. Сады і лясы змяняюць паступова сваю летнюю зялёную вопратку на асенняе ўбранне. Лісце на дрэвах пачынае жаўцець. Сярод вечназялёных лапак ялін і сосен зіхаціць залатое лісце бяроз, ліп, клёнаў, вольхі, арэшніку. У садах паспелі яблыкі, грушы. Вада ў рэчках і азёрах становіцца празрыстай і халоднай. Мянтуз пакідае сваё летняе сховішча пад берагам і пачынае жыраваць у мелкай вадзе. Плоткі, акуні, язі збіраюцца ў чароды і шукаюць сабе глыбейшых мясцін. Толькі шчупак па-ранейшаму палюе ў адзіноце.

Для развіцця моўнага аспекту выкарыстоўваю *метад фарміравання ўменняў і навыкаў* (падбор прыклада, розныя віды дыктантаў: пісьмо па памяці, каменціраванае пісьмо, спісванне) і *метад замацавання ведаў* (складанне табліц, алгарытмаў). Існуе старая ісціна: хочаш граматына пісаць – трэніруй сваю зрокавую памяць, чытай як мага больш разнастайнай літаратуры і пільна сачы за правільнай пабудовай слова з літар. Таму адным з эфектыўных прыёмаў у маёй працы з’яўляецца *пісьмо па памяці*. *Заданне: прачытайце сказ пяць раз і запішыце па памяці, растлумачце запісанае вамі.* Родная мова, быццам цэмент, звязвае людзей. Яна дае ім найлепшы

спосаб разумець адзін аднаго, адной думкай жыць, адной долі шукаць.
(Цётка)

Каменціраванае пісьмо. У працэсе запісу тэксту пад дыктоўку адзін з вучняў прагаворвае словы па складах і пры сустрэчы са словам, якое патрабуе разбору, каменціруе яго, тлумачыць яго правапіс. Такі від працы актывізуе мысленчую дзейнасць вучняў.

З мэтай фарміравання **моўнай і маўленчай кампетэнцыі** выкарыстоўваю наступныя прыёмы: «Знайдзі лішнія словы», «Назіранне за словам», «Карэктар», гульню «Рэшата».

ПРЫЁМ «ЗНАЙДЗІ ЛІШНІЯ СЛОВЫ». Растлумачце значэнне выдзеленых слоў.

Лы(ж, ш)ка, мы(ж, ш)ка, сырае(ж, ш)ка,

Качарэ(ж, ш)ка, кні(ж, ш)ка, сце(ж, ш)ка,

Перабе(ж, ш)ка, **бро(ж, ш)ка**, ду(ж, ш)ка,

Дзе(ж, ш)ка, стры(ж, ш)ка, мо(ж, ш)ка.

ПРЫЁМ «ЗНАЙДЗІ НЕБЯСПЕЧНАЕ МЕСЦА»

(вымаўляюцца словы, дзеці стукаюць у далоні, як толькі пачуюць гук, якому на пісьме «нельга давяраць»: парны зычны на канцы або ў сярэдзіне слова).

Пастаянныя практыкаванні, накіраваныя на выпрацоўку арфаграфічных навыкаў, дапамагаюць вучням практычна авалодаць мовай, што спрыяе засваенню вучэбнага матэрыялу, забяпечвае іх далейшую адукацыйную дзейнасць.

ГУЛЬНЯ «РЭШАТА» «Прасейце» назоўнікі па тыпах скланення: боль, былъ, вартавы, вуаль, гасціная, дачка, дзіця, дзядуля, жырава, імя, мадам, марожанае, паліто, рэч, сабака, салата, соль, сонца, фраў, цыбуля, шынель.

Для развіцця стылістычнага аспекту выкарыстоўваю метады *стылістычнага аналізу моўных сродкаў*. Метады навучання стылістыцы рэалізую з дапамогай наступных метадычных прыёмаў: 1) прыём параўнання, 2) прыём супастаўлення, 3) прыём сінанімічнай замены, 4) прыём устанаўлення стылістычнай маркіраванасці слоў, словаформ, сінтаксічных канструкцый з выкарыстаннем слоўнікаў і іншай даведачнай літаратуры, 5) стылістычны эксперымент, 6) прыём мадэлявання, 7) прыём рэцэнзавання, 8) прыём самарэдагавання, 9) прыём складання і вырашэння пазнавальных задач.

МЕТАД «СТЫЛІСТЫЧНАГА АНАЛІЗУ». *Заданне: растлумачце значэнне слоў, у якім стылі можна выкарыстоўваць словы?*

ВУЖ ці ВУЖАКА?

Вуж – адна з неядавітых змей сямейства паўзуноў: шэры вуж.

Вужака- 1. Агульная назва паўзуноў з доўгім целам без ног; змяя. 2. разм. Ліхі, каварны чалавек: Ну ты і вужака!

ПРЫЁМ «СТЫЛІСТЫЧНЫ ЭКСПЕРЫМЕНТ». *Заданне: падкрэсліце словы, якія, на вашу думку, адносяцца да жаргоннай лексікі.*

Пасвіць гавяду (рагатую жывёлу), звязаць галень (дзяркач), дапусціць ляп (памылку), продкі (бацькі) не з’явіліся, зрабіць трэба жалезна (цвёрда, абавязкова), задраіць (шчыльна закрыць) усе вокны, зіма цёгале (заўсёды)

ідзе пасля восені, атрымалася халтура (нядобрасумленна выкананая работа), усё павінна быць у ажурцы (парадку).

Для кожнага важнае значэнне мае валоданне маўленчымі навыкамі – уменне публічна выступаць, весці гутарку на розныя тэмы, як спецыяльныя, так і бытавыя, прымаць удзел у дыскусіях, дыспутах, спрэчках, умець правільна і карэктна задаваць пытанні і ўпэўнена ўключацца ў размову, правільна і дакладна перадаваць свае думкі як у вуснай, так і пісьмовай форме. Для развіцця рытарычнага аспекту выкарыстоўваю наступныя метады і прыёмы: *метады мадэлявання тэксту* (прыём «Складанне крэатыўных дыялогаў»), *кампазіцыйнае выказванне* «Жывое слова» – метады, на аснове якога адбываецца пабудова выказванняў пэўных жанраў (аб’ява, віншаванне, парада, спачуванне, прывітальнае і развітальнае слова, падзяка і інш.).

ПРЫЁМ «СЛОВЫ Ў ПАДАРУНАК» ажыццяўляецца на аснове дыдактычнага матэрыялу ўрока. Па ўмове гульні вучні атрымліваюць у падарунак «словы», узятых з тэкстаў. Я паведамляю, што слова – прыдатны матэрыял, карыстаючыся якім можна стварыць незвычайны шэдэўр, да гэтага часу нікім не створаны. Умова гульні апісваецца ў адпаведнасці з тэматыкай дыдактычных тэкстаў, якія выкарыстоўваюцца пры вывучэнні лінгвістычнага матэрыялу. Вучні будуць выказванне, якое таксама камусьці адрасуюць у якасці падарунка.

ПРЫЁМ КЛІШАВАННЫХ ФРАЗ. Заключаецца ў выкарыстанні гатовых, тыповых для пэўнай камунікатыўнай сітуацыі маўленчых штампаў, зваротаў, якія дазваляюць эканоміць час у працэсе суразмоўніцтва. Напрыклад, *Змадэліруйце пачатковую фразу наступных сітуацый: а) прыёму наведвальнікаў; б) запрашэння падначаленых на сустрэчу; в) запрашэння высокапастаўленых асоб ці членаў дэлегацыі на паседжанне.*

Выразы для даведак: з апрашаю Вас...; дазвольце запрасіць Вас...; маю гонар запрасіць Вас...; ласкава прашу...; прашу, сядайце, будзьце ласкавы, калі ласка; праходзьце (заходзьце), будзьце ласкавы.

Уменне валодаць словам, доказна выражаць свае думкі садзейнічае ўсебаковаму развіццю творчай асобы, павышэнню агульнай культуры чалавека. У сувязі з гэтым развіваю ў вучняў інтэлектуальны кантакт – адпаведнасць разумовых здольнасцей аратара ўзроўню развіцця слухачоў; псіхалагічны кантакт – супадзенне душэўных перажыванняў, псіхічнага стану аратара і слухачоў; эмацыянальны кантакт – адпаведнасць пачуццёвага стану, сістэмы перажыванняў; зрокавы кантакт – уменне правільна накіраваць свой позірк, трымаць у полі зроку ўсю аўдыторыю; галасавы кантакт – выпрацоўка правільнага пасылу, палётнасці гуку, уменне накіроўваць свой голас разам з позіркам.

Выкарыстанне апрабаваных метадаў і прыёмаў становіцца закладам дасягнення адной з ключавых мэтаў адукацыі – фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі. Гэта ключ да поспеху не толькі ў працэсе навучання і праходжання выніковай атэстацыі па мове, але і ў далейшым дарослым жыцці. Лічу, што рэалізую сябе праз паспяховасць сваіх вучняў:

вучні пры выбары экзамену аддаюць перавагу беларускай мове, на цэнтралізаваным тэсціраванні атрымоўваюць высокія балы, актыўна і рэзультатыўна прымаюць удзел у творчых конкурсах, алімпіядах, канферэнцыях, паступаюць на філалагічны факультэт вышэйшых устаноў адукацыі.

Абражэвіч Таццяна Анатольеўна,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
8 (033) 674-86-00

